

Goran Sunajko

Estetika genija

Durieux, Zagreb 2023.

Knjiga *Estetika genija* Gorana Sunajka, predstojnika Katedre za estetiku Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, donosi iscrpnu i stručnu, no zato ništa manje jasnu i zanimljivu studiju o jednom od temeljnih pojmova estetičke teorije uopće – pojmu *genija*. Pritom valja naglasiti da je ova znanstveno-filozofska studija nagrađena i Godišnjom nagradom Filozofskog fakulteta za znanstveno dostignuće u području humanističkih znanosti, što govori mnogo – ne samo o znanstvenoj vrijednosti ove knjige nego i o filozofskoj predanosti njezina autora.

Knjiga se sastoji od pet glavnih poglavlja: (I) »Antički genij: *daímon* i *ingenium*« (str. 31–66); (II) »Razdoblje genija: njemački idealizam i romantizam« (str. 67–166); (III) »Genij u ranoj filozofiji egzistencije« (str. 167–219); (IV) »Genij u suvremenoj kulturi« (str. 221–269); (V) »Zaključak« (str. 271–272), a kojima prethode i tri uvodna poglavlja, točnije: »Riječ urednika« (Maroje Višić, str. 9–10); »Predgovor« (Goran Sunajko, str. 13–17) i »Hipoteza« (str. 19–29). S obzirom na bogatstvo izloženog sadržaja i razgranatost filozofske argumentacije, u ovom prikazu dotaknut ću se tek glavne hipoteze *Estetike genija*, dok će »tribunal čitateljstva« – kako bi rekao Schopenhauer – pravično suditi o neupitnoj, povijesno-filozofskoj važnosti ove studije.

Riječ je, prije svega, o studiji koja pita o »biti genija«, odnosno »o onom genijalnom u geniju«, a ne o ovom ili onom pojedinačnom slučaju kao takvom. Potonje u velikoj mjeri postaje jasno već iz »Predgovora« u kojemu, među ostalim, Sunajko postavlja sljedeće pitanje:

»Čemu pisati knjigu o geniju, reliktu minulih vremena europskoga idealizma i romantizma, danas kada je kao meta-narativ on preko palube već odavno prebačen?« (Str. 13.)

Naime, navedeno pitanje pokazuje se ključnim ne samo zato što se od njega polazi nego i iz razloga što se ono – eksplicitno ili implicitno – proteže kroz cijelu studiju (na svih 288 stranica). Jer zaista, u današnjem vremenu potpune dominacije znanstvene svijesti, koja »kvantificirajući i mjereći, nastoji i najskrivnije, najposebnije, najosjetljivije te u svojoj biti nemjerljive predjele ljudskoga duha razotkriti, prikazati, usporediti, izmjeriti, u pravilo pretvoriti i za uporabu pripremiti« (str. 13), čini se *nužnim* pitati: kako se uopće približiti pitanju o biti genija – pojmu koji tradicional-

no označava osobiti duh i iznimku od pravila, normiranja, kvantificiranja i racionaliziranja?

Kako bi pokušao odgovoriti na ova, ali i mnoga druga pitanja povezana s biti genija, Sunajko je proveo iscrpnu filozofsku analizu koju je moguće razdijeliti u četiri povezane tematske cjeline. U prvoj cjelini, referirajući se Platona, Aristotela i Pseudo Longina, Sunajko se ponajviše bavi antičkim genijem, dovodeći u vezu pojam *genija* s pojmovima *daímon* i *ingenium*. U drugoj cjelini, Sunajko je svoju pažnju usmjerio na razdoblje genija, odnosno na klasični njemački idealizam i romantizam, a u okviru koje Baumgarten, Kant, Hegel i Schelling imaju posebno mjesto. S druge strane, o Schopenhauerovu, Kierkegaardovu i Nietzscheovu poimanju genija Sunajko progovara u trećoj cjelini, u okviru koje razmatra pojam genija u ranoj filozofiji egzistencije. U posljednjoj, četvrtoj cjelini, Sunajko tematizira pojam genija u suvremenoj kulturi, a u okviru koje se, među ostalim, referirao i na Lyotarda i Dantoa.

Međutim, pored zanimljivog povijesno-problemskog pregleda teorija genija koje su proizašle iz pera raznih filozofskih autoriteta, Sunajkova je studija također prožeta i iscrpnom argumentacijom glavne hipoteze. Naime, sukladno odabranim filozofskim pozicijama, Sunajko dosljedno brani hipotezu da je genij, prije svega, estetički pojam koji se odnosi na umjetničko stvaralaštvo jer

»... umjetnost nije uvjetovana egzaktim mjerilima i zakonima kojima bismo određivali ne samo genijalnost nego i druge umjetničke dosege. Upravo se u pojmu genija najizravnije očituje odsustvo takva mjerila, pa *Estetika genija* ima za cilj pokazati kako se pojam, sukladno filozofskoj argumentaciji, ne može na isti način pronaći u znanosti koja je, za razliku od umjetnosti, vezana normativnošću i ponovljivošću, a genijalnost izričito njihovim oprekama – nenormiranošću i neponovljivošću.« (Str. 21.)

Na tome tragu valja istaknuti i osam bitnih napomena kojima autor ukazuje na složenost i ambivalentnost pristupa temi:

1. U antičkim raspravama, pojam genija (stvaralački duh) ne samo da ne postoji u onom smislu u kojem će se formulirati kasnije u povijesti nego je u bitnom smislu i višeznačan. Primjerice, *daímon* se u Platonovim dijalozima ponekad određuje (I) »kao ono božansko što obuzima neko biće (stgrč. *daimónion*)«, a ponekad kao (II) »ono isključivo ljudsko što je vezano uz mudrace i znalce« (stgrč. *daémones*, str. 23). S obzirom na kontekst (npr. politika ili umjetnost), *daímon* je mogao imati ili izrazito pozitivno ili izrazito negativno značenje.

2. U latinskom, a kasnije i francuskom, pojam genija može se dovesti u vezu s »intelektualnom sposobnošću«, a u određenom smislu i s »ugledom« (tj. »časti«). Tako se *genius*

naprije vezao uz opće stvaralačko svojstvo nevezano uz umjetničko stvaralaštvo, dok je pojam *ingenium* doveden u vezu s pojedinačnim urođenim talentom. U tom bi se smislu moglo reći da se *genius* odnosi na opće, a *ingenium* na pojedinačno svojstvo – dok se kroz povijest kristalizirala i distinkcija koja genija (lat. *genius*) razumije u značenju »izvana pridošlog općeg duha neke stvari, mjesta ili osobe«, ali isto tako i »unutarnjeg prirodnog svojstva« (lat. *ingenium*, str. 23).

3. Etimološki gledano, pojam *ingenius* utjecao je i na moderno, tj. »vojno inženjerstvo«. Tako, primjerice, danas vidimo da engl. *engineer* označava »nadarenost u materijalnoj proizvodnji« (tj. »mehanicu«, str. 25). Slične etimološke veze, ističe Sunajko, moguće je pronaći i u drugim jezicima. No, to nikako ne znači da bismo se jednoglasno složili oko toga da današnje inženjere ujedno smatramo i genijalnim.

4. Također, pojam *ingenium* (tal. *inganno* i šp. *engaño*) terminološki se vezuje i uz »pogrešku« i »prevaru«. To ne treba previše čuditi s obzirom na to da genij, kako napominje Sunajko, upada u svojevrsne »greške« i »preware« upravo zbog svoje veličine i hrabrosti – zahvaljujući kojima se i upušta u stvaranje velikih djela (str. 25–26).

5. Kroz povijest se pojam genija nerijetko određivao pomoću »stila« i »ukusa«. Tako se, primjerice, pogrešno mislilo da se genija može opravdano reducirati na stil ili ukus određene epohe – kao da bi genij bio onaj u kojemu se odražava (naj)uzvišeniji ukus i moć rasuđivanja kakve epohe. Upravo suprotno, istaknut će Sunajko, u biti je genija da nastaje nasuprot trendu, tj. »stilu« (str. 26).

6. Osim toga, pojam genija kroz povijest se nerijetko povezivao s vrstom umjetnosti ili umjetničkim medijem, a što je u velikoj mjeri ovisilo o tome »koja je umjetnost prema nekom filozofu mogla najjasnije izraziti rad genija« (str. 27). Tako su, primjerice, Platon, Aristotel, Pseudo Longin, Kant i Hegel davali prednost poeziji, dok su Schopenhauer, Kierkegaard i Nietzsche više bili skloni muzici (str. 27).

7. Zanimljivo je primijetiti i to da se kroz povijest estetičke teorije može pratiti i rasprava o tome »je li genij vezan uz umjetnika (tzv. subjektivistička estetika)« ili uz »umjetničko djelo (tzv. objektivistička estetika, str. 27–28)«. Međutim, u tom je kontekstu važno istaknuti, reći će Sunajko, da se tek od klasičnog njemačkog idealizma pojam genija počinje *isključivo* vezati uz »umjetničko stvaralaštvo« (tj. uz »djela lijepih umjetnosti«), pri čemu će se to isto umjetničko stvaralaštvo spram genija tek i moći opravdano određivati takvim – genijalnim (str. 27).

8. Navedene točke dovele su Sunajka do formuliranja teze da *genij* u svojoj biti predstavlja izraz »estetičke autonomije« (str. 28). Ili njegovim riječima:

»Ukazujući na nemjerljivost duha (genija), nesvodiva na razumske i logičke odredbe, estetika će stjecati pravo na svoje autonomno područje jer genija se više ne shvaća samo duhovnom (duševnom), nego jednako tako i osjetilnom kategorijom koja ne podliježe mjeri, nego ju autonomno uspostavlja. Autonomija će estetike kao filozofijske discipline u pojmu genija moći izraziti umjetničko djelo koje neće robovati ljepoti, već će se pronalaziti i u aspektima ružnoga kao svojevrsne pobune nad ljepotom kao metafizičkom mjerilu. Genij će tako stvarati lijepa i ružna djela, on će moći jednako biti stvaralac ružnoga, primjerice u aspektu pojma ludila koji se često s genijem povezuje. Jednako će tako pojam genija od filozofije klasičnoga njemačkog idealizma, kao razlikovno obilježje navlastito umjetničkoga stvaralaštva, stajati nasuprot *daimonu* kao općemu stvaralačkom nadahnuću nevezanu samo uz umjetničko stvaralaštvo. Time će se estetičko razumijevanje umjetnosti osamostaljavati upravo razmatranjem pojma genija kao umjetničke, a ne univerzalne kategorije vezane uz opći stvaralački duh, pa će hipoteza studije nastojati pojam genija razumjeti i kao autonomizirajući pojam estetike.« (Str. 28.)

S tim u vidu, treba zaključno reći da *Estetika genija* predstavlja originalnu i poticajnu studiju koja – pored povijesno-problemskog pregleda najutjecajnijih teorija genija – donosi argumentiranu i dosljednu raspravu o pojmu genija kao izraza estetičke autonomije. U tom smislu, imajući na umu upravo autonomiju estetike kao filozofijske discipline, usudio bih se reći da je ovu knjigu moguće čitati i kao svojevrsan uvod u estetičku teoriju – jer ona po svojoj važnosti, opsegu i prirodi predmeta rasprave nadilazi puku »studiju o pojmu genija« te prelazi, kako sâm naslov knjige sugerira, u estetiku genija.

Jan Defrančeski